

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Burgerhuis Delacroix in Tervuren

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:
Burgerhuis Delacroix, Tervuren, Kerkstraat 29 – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/24104/103.1

Daan Declercq

19/02/2019

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	6
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	12
2.	Evaluerend gedeelte	13
2.1.	Het burgerhuis Delacroix binnen het onroerend erfgoed in Tervuren	13
2.2.	De ontwikkeling van Tervuren tijdens de belle époque en de plattelandsvlucht naar de Brusselse randgemeenten	13
2.3.	De wooncultuur tijdens de belle époque	14
2.4.	Mariagrot en waterpartij in cementrustiek	17
2.5.	Architect en zijn oeuvre	20
2.6.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	20
2.6.1.	Historische waarde	20
2.6.2.	Architecturale waarde	20
2.7.	Motivering van het type bescherming.....	21
2.8.	Motivering van de afbakening van de bescherming	22
2.9.	Juridische toestand	22
2.9.1.	Onroerend Erfgoed:	22
2.9.2.	Ruimtelijke Ordening:	22
3.	Beheersvisie	22
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	22
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	22
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed	23
4.	Bronnen	23
4.1.	Archiefbronnen	23
4.2.	Literatuur	23
4.3.	Internetbronnen.....	24
4.4.	Mondelinge en niet uitgegeven bronnen	24
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	25
5.1.	Omgevingsplan	25
5.2.	Fotobijlage	25
5.3.	Cultuurgoederen	25
5.4.	Documentatie	25

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. Situering

Het burgerhuis Delacroix is gelegen in de Kerkstraat nummer 29 in Tervuren. De woning in een neoclassicistisch geïnspireerde eclectische stijl werd in 1908 ontworpen door architect Maurice Peeters (Ukkel). Het pand is vernoemd naar de opdrachtgever, juffrouw Maria Delacroix, de zus van Léon Delacroix, eerste minister van 1918 tot 1920.

Het voorliggende dossier vloeit voort uit het project "Herinventarisatie van de Vlaamse Rand" uit de beleidsnota. De voorgestelde beschermingsdossiers vormen een aanvulling op de bestaande beschermingen in de Vlaamse Rand, en zijn geselecteerd in functie van hun hoge erfgoedwaarde, in combinatie met hun illustratieve karakter voor het specifieke verhaal van de Vlaamse Rand. Het burgerhuis Delacroix is bijzonder illustratief voor de sociaal-demografische transitie die de voorheen landelijke gemeenten rond Brussel doormaakten aan het einde van de 19de en begin 20ste eeuw. Tervuren evolueerde sindsdien van een landelijke gemeente naar een elitaire woonkern in de groene rand rond Brussel. Het toegenomen belang van Tervuren was mede te danken aan de grote bouwwerken in opdracht van Koning Leopold II, waaronder de aanleg van de Tervurenlaan en het Koloniënpaleis voor de Wereldtentoonstelling in 1897, en het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in 1910.

In het pand bevinden zich cultuuroederen die integrerend deel uitmaken van het beschermde monument. Voor de verdere bespreking en motivering van deze cultuuroederen wordt verwezen naar de bijlage van het ministerieel besluit.

1.2. Historisch overzicht

Tervuren is de hoofdgemeente van de gelijknamige fusiegemeente, gelegen ten (zuid)oosten van Brussel. Het Zoniënwoud beslaat het zuidwestelijke deel van de gemeente. Dit woud telt in zijn totaliteit meer dan 4000 hectare en strekt zich uit op het grondgebied van het Vlaamse, het Brusselse en het Waalse gewest. De kern van Tervuren heeft vandaag een verstedelijkt karakter en wordt gedomineerd door de uitgestrekte Warande. De deelgemeenten Vossem en Duisburg en het gehucht Moorsel, die samen het oostelijke deel van de gemeente vormen, behielden hun landelijk karakter.¹

Reeds vanaf de vroege 13de eeuw bevond zich in Tervuren een verblijfplaats van de hertogen van Brabant, vooral omwille van de mogelijkheden voor de jacht. De hertogelijke verblijfplaats zou uitgroeien tot een groot kasteeldomein, dat meermaals zou worden verbouwd en doorheen de hele geschiedenis van Tervuren een belangrijke rol zou blijven spelen. Eind 18de eeuw werd het kasteel echter gesloopt. Nadien liet Prins Willem-Frederik van Oranje, zoon van de koning der Verenigde Nederlanden, er zijn verblijfplaats bouwen. Dit paviljoen werd in 1879 door brand vernield en werd niet heropgebouwd. Na de Belgische Onafhankelijkheid werd het voormalige hertogelijk gebied eigendom van de Belgische Staat. Onder invloed van Koning Leopold II onderging het gebied een grondige transformatie, met grote implicaties voor het vlakbij gelegen Tervuren.

In 1895 werd de prestigieuze Tervurenlaan aangelegd als rechtstreekse verbinding tussen de hoofdstad en de koloniale expo op de Wereldtentoonstelling van 1897. Het Koloniënpaleis dateert van dezelfde periode. Wegens de beperkte capaciteit van dit gebouw werd reeds in 1904 gestart met de bouw van een nieuw Koloniaal Museum, vandaag gekend als Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. Omstreeks deze periode ontdekte de welgestelde Brusselse burgerij de voordelen van Tervuren, toen nog een hoofdzakelijk landelijke gemeente, echter met een roemrijk verleden. In deze historische context werd in 1908 het burgerhuis Delacroix opgetrokken.

---

¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Tervuren* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/120576> (geraadpleegd op 25 september 2018).

Het burgerhuis Delacroix is gelegen in de **Kerkstraat**, een korte gekasseide straat in het centrum van de gemeente Tervuren. De oostzijde van deze licht hellende straat wordt grotendeels bepaald door de parochiekerk Sint-Jan Evangelist met het ommuurd voormalig kerkhof. De westzijde van de straat bestaat uit een heterogene bebouwing van rijwoningen van twee à drie bouwlagen hoog, waarvan sommige teruggaan tot de 18de eeuw met voorgevels ten dele of geheel aangepast in de 19de en 20ste eeuw. De Kerkstraat was en is nog steeds één van de hoofdstraten van de dorpskern, met een hoge concentratie aan handelspanen tot gevolg.²

Het **burgerhuis Delacroix** werd in 1908 opgetrokken ter vervanging van een bestaande constructie. Het kadasterarchief vermeldt een *reconstruction totale*.³ Het voorgaande gebouw betrof een rijwoning met achterliggend bijgebouw, minstens teruggaand tot het midden van de 19de eeuw.⁴ De westzijde van de Kerkstraat kent van oudsher een dichte bebouwing. Cartografische bronnen zoals de Kabinetskaart van Ferraris (circa 1777), de Atlas der Buurtwegen (1841), de Vandermaelen-kaart (1846-1854) en de Popp-kaart (circa 1850) geven alle een gelijkaardig beeld van aaneengesloten bebouwing en smalle diepe percelen, haaks op de straat. De bouw van het burgerhuis Delacroix werd kadastraal geregistreerd in 1910, met ingebruikname het jaar voordien (*année de l'occupation des nouvelles bâtissés*). De bouwaanvraag dateert van februari 1908, hetgeen wordt bevestigd door de inscriptie aan de voorgevel: "Maurice Peeters/ Architecte/ Uccle 1908".

De opdrachtgever was juffrouw Maria Delacroix (geboortedatum onbekend - 1933). Ze was afkomstig uit een welstellende katholieke familie uit Brussel, en tevens de zus van Léon Delacroix, minister van Financiën en de allereerste premier van België van 1918 tot 1920.⁵ Juffrouw Delacroix liet in het centrum van het toen nog landelijke Tervuren een luxueus burgerhuis optrekken naar het voorbeeld van de statige burgerhuizen in de hoofdstad. Net zoals bij de Brusselse verkavelingen, leende het smalle bouwperceel zich perfect tot het enkelhuistype.

De luxueus ingerichte woning was voorzien van alle modern comfort, zoals stromend water, toiletten met doorspoelmechanisme, gasverlichting en centrale verwarming op basis van stoom in nagenoeg elke kamer, aangevuld met bijkomende gasverwarmingselementen. Er was plaats voor inwonend personeel, naar verluidt had juffrouw Delacroix vier bedienden in de woning.⁶ De dienstvertrekken bevinden zich in het souterrain en op de zolderverdieping, zoals typerend is voor dit type stedelijke burgerhuizen. Er was een afzonderlijke circulatie voor het dienstpersoneel, waaronder de diensttrap achterin de woning.

Achterin de tuin bevindt zich een **Mariagrot en waterpartij in cementrustiek**. De toevoeging van dit volume werd in 1920 kadastraal geregistreerd, maar werd mogelijk reeds in 1908 samen met de woning opgetrokken.⁷ Diverse documenten bij de

---

² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Kerkstraat* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/106891> (geraadpleegd op 25 september 2018).

³ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen Tervuren, afdeling II (Tervuren), 1910/12.

⁴ Het kadasterarchief registreerde een kadastrale mutatie in 1847, waardoor dit pand minstens teruggaat tot het midden van de 19de eeuw. (Bron: Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen Tervuren, afdeling II (Tervuren), 1847/6).

⁵ Volgend adres staat in het kadaster geregistreerd: Marsveldplein 4, Elsene; Bepaalde archiefbronnen vermelden een alternatieve schrijfwijze van de naam Delacroix, namelijk "De La Croix" (Bron: bouwdossier en kadasterarchief).

⁶ Mondelinge informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 26 juli 2018.

⁷ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen Tervuren, afdeling II (Tervuren), 1920/13.

bouwaanvraag van de woning vermelden namelijk ook een *grotte*, naast het *batiment principal*, de *annexe*, het *terrasse* en de *caves*.⁸ Bij de goedkeuring van de bouwaanvraag steekt eveneens een betalingsuitnodiging voor gemeentelijke taksen voor zowel een woning als een *grotte*. De exacte bouwdatum van de Mariagrot en waterpartij blijft dus onduidelijk, maar is te situeren tussen 1908 en 1920.

Na de dood van juffrouw Delacroix in 1933 werd de woning in de Kerkstraat verkocht aan de ouders van de huidige bewoner, die het sindsdien met grote zorg behandelden en slechts zeer beperkte wijzigingen aanbrachten.⁹

Het **bouwplan** van de woning weerspiegelt grotendeels de uitgevoerde toestand, al zijn er een aantal elementen verschillend uitgevoerd in vergelijking met het ontwerp. We beschikken over een ontwerp van de voorgevel en plattegrond van de benedenverdieping.¹⁰ Het gevelontwerp werd vrij nauwkeurig gevolgd, behalve wat de uitwerking van het schrijnwerk en de smeedijzeren elementen betreft. Het bovenlicht van het grote raam op de benedenverdieping is in realiteit eenvoudiger uitgewerkt. De deur is daarentegen rijker uitgewerkt en bestaat uit één in plaats van twee delen. De smeedijzeren balustrade heeft een andere uitwerking en de dievenijzers van de keldergaten ontbreken op de ontwerptekening. Verder zijn er een aantal elementen afgebeeld die wel degelijk zijn uitgevoerd, maar in tussentijd zijn aangepast. De houten entablementen van de dakvensters werden verwijderd bij de vernieuwing van een deel van het buitenschrijnwerk. De vleugelstukken bleven wel behouden. De dakbedekking was oorspronkelijk uitgevoerd in zink, met uitzondering van het leien mansardedak aan de straatzijde. Deze dakbedekking is nog te zien op een historische luchtfoto en werd vervangen door een dakbedekking in bitumen.¹¹

De plattegrond van de benedenverdieping komt overeen met de uitgevoerde toestand, met uitzondering van de doorgang tussen de eetkamer en de wintertuin. Dit is geen open doorgang met zuilen, maar wordt afgesloten door een beglaasde wand (zie verder). De open doorgang met zuilen werd daarentegen uitgevoerd ter hoogte van de doorgang van de traphal naar de wintertuin. Door deze wijziging situeert de dienstlift zich in de zuidwestelijke hoek van de eetkamer, en niet in de zuidoostelijke hoek. Ten slotte is ook de toegangstrap van de tuin naar het terras anders uitgevoerd.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

Exterieur

Het burgerhuis Delacroix is een gaaf bewaard burgerhuis uit 1908 in een neoclassicistische geïnspireerde eclectische bouwstijl. Het betreft een rijwoning van twee ongelijke traveeën, een souterrain en twee bouwlagen onder een leien mansardedak met dakvensters. Het achterliggend licht hellend dakvlak is afgewerkt met een dakbedekking in bitumen, ter vervanging van de oorspronkelijke zinken bedaking. De achtergevel wordt aan de rechterzijde verlengd in een torenvormige achterbouw die het trappenhuis bevat, onder ingesnoerde leien spits. De woning is ingeplant op een smal en diep perceel, met aan de achterzijde een ruime ommuurde tuin afgesloten door een Mariagrot en waterpartij in cementrustiek. Het originele buitenschrijnwerk van de woning is gedeeltelijk vervangen door nieuw houten schrijnwerk met behoud van de originele raamverdelingen. Het behouden schrijnwerk bewaart eveneens zijn hang- en sluitwerk, waaronder spanjoletten.

---

⁸ Bouwdossier voor het burgerhuis Delacroix (1908), verkregen van de huidige eigenaar op 26 juli 2018.

⁹ Sterfdatum gebaseerd op het kadasterarchief, dat vermeldt "erfenis 24.11.1933".

Bron: Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Kadastrale legger (209), Tervuren, artikel 1689.

¹⁰ Zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeeldingen 4 en 5.

¹¹ Zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 9.

De **voorgevel** is een lijstgevel met een parement van simili in combinatie met natuursteen. De plint, omlijstingen en geveldetaileringen zijn van blauwe hardsteen, de balusters van de balustrade zijn van kalkzandsteen. De gevel met enkelhuisopstand wordt gemarkeerd door een smalle deurtravee en een bredere venstertravee. De inspringende bovenverdieping wordt vooraf gegaan door een gevelbreed balusterbalkon geflankeerd door voluutvormige zijwanden. De benedenvensters zijn gevat in entablementomlijstingen met gecanneleerde pilasters en sluitstenen met loofwerk en inscripties "1908" en "M DELA J", respectievelijk verwijzend naar de bouwdatum en de opdrachtgever. Op de bovenverdieping zijn de entablementomlijstingen afgewerkt met vlakke pilasters en neoclassicistische overkragende hoofdstellen. De plint met horizontale banden wordt doorbroken door een driedelige vensteropening met pilasterstijlen, met tussenin vernieuwd schrijnwerk en smeedijzeren dievenijzers met geometrische vormgeving. Hierboven bevindt zich de grote korfbogige vensteropening met decoratieve smeedijzeren balustrade, eveneens met geometrische vormgeving. Het oorspronkelijke decoratief uitgewerkt schrijnwerk van deze grote raampartij bestaat uit een vierdelige vensterdeur met groot bovenlicht met entablement. Het houten rolluik wordt bediend vanuit het souterrain.¹² In de linkertravee bevindt zich de hoge deuropening met oorspronkelijk rondboogig bovenlicht met geëts glas. De oorspronkelijke paneeldeur is voorzien van een decoratie in guirlandevormig houtsnijwerk en van koperen beslag, waaronder de brievenleuf en een merkwaardig rond deurvenstertje met deurklopper. Naast de deur zijn een voetschraper en wateraansluiting. De plint is rechts onderaan gesigneerd "Maurice Peeters/ Architecte/ Uccle 1908".

De bovenverdieping is opengewerkt met rechthoekige vensteropeningen, bestaande uit één venster en één vensterdeur met flankerende zijlichten. De vensters op de bovenverdieping zijn ingevuld met vernieuwd houten schrijnwerk, met behoud van de oorspronkelijke raamverdelingen met vaste bovenlichten. De gevel wordt afgesloten door een fries van blauwe hardsteen met spiegelpanelen en steigergaten, onder een uitkragende houten kroonlijst met tandlijst. Het mansardedak is voorzien van twee dakvensters van ongelijke breedte die de traveeën markeren. Ze worden geflankeerd door voluutvormige vleugelstukken en hebben een kroonlijst. De houten entablementen bleven niet bewaard.

De **achtergevel** wordt aan de rechterzijde verlengd in een torenvormige achterbouw die het trappenhuis bevat, onder een ingesnoerde leien spits met bekronende windwijzer van smeedijzer. De achtergevel is opgetrokken uit baksteen op een lage plint van blauwe hardsteen en wordt geritmeerd door veelvuldige banden van witte baksteen. De hoge halfronde scheidingsmuur aan de linkerkant heeft een parament in simili. Hoofdzakelijk getoogde vensteropeningen onder rollaag, met dorpels en hoek- en sluitstenen van blauwe hardsteen. Enkele vensters worden gescheiden door pilasterstijlen in blauwe hardsteen. De linkertravee wordt vooraf gegaan door een terras, overdekt door een luifel waarboven zich het balkon van de bovenverdieping bevindt. Onder het terras bevindt zich de koer van het souterrain, bereikbaar via een steektrap in blauwe hardsteen. Het terras bestaat uit een metalen roostering met flessenbodem-glasdalen tussenin (gedeeltelijk vervangen). Via een metalen trap staat het terras in verbinding met de tuin. Deze trap, het terras, de vide naar het souterrain, als ook het bovenliggend balkon op de bovenverdieping zijn afgesloten met een metalen balustrade met eenvoudige vormgeving. Het terras is overdekt met een halfronde luifel van metaal en glas, halverwege voorzien van een decoratieve houten korfboog met open zwikken. De koer van het souterrain heeft een vloer in keramische plavuizen. De koer geeft uit op de keuken via een grote getoogde raampartij met oorspronkelijke dubbele vensterdeur en twee vaste zijlichten. Hier tegenover is de paneeldeur naar de wijnkelder en een flankerend venstertje met bewaard schrijnwerk en dievenijzer. Deze wijnkelder bevindt zich deels onder de tuin. Verder zijn er nog twee rechthoekige vensters met bewaard schrijnwerk en dievenijzers. De ramen met T-verdeling hebben een gebogen driedelig bovenlicht met okerkleurig gehamerd glas. Het

---

¹² Deze installatie is nog intact, maar wordt niet langer gebruikt (Bron: Schriftelijke informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 9 december 2018).

bovenliggend terras is voorzien van een grote korbboogvormige raampartij, met oorspronkelijke dubbele vensterdeur met vast bovenlicht en twee vaste zijlichten. Het oorspronkelijke houten rolluik is eveneens bewaard. Verder zijn er nog drie rechthoekige vensters naar de traphal, eveneens met oorspronkelijk schrijnwerk en dievenijzers met gelijkaardige vormgeving als de balustrade van het terras. De ramen hebben een kleine roede-verdeling en gehamerd glas. Het bovenliggend balkon is voorzien van een grote korbboogvormige raampartij, gelijkaardig aan dit van het onderliggend terras, maar vernieuwd naar oorspronkelijk model. Verder geeft het balkon uit op de grote rondboogvormige raampartij die de traphal verlicht. Het originele schrijnwerk met T-verdeling heeft een vast waaivormig bovenlicht en een kleine roede-verdeling met gehamerd glas. Hiernaast bevindt zich een klein venster naar het toilet, met behouden schrijnwerk met kleine roede-verdeling en okerkleurig gehamerd glas. In de tuingevel van het torenvolume zijn de twee onderste vensters voorzien van dievenijzers, waarbij het kelderraam nog haar origineel schrijnwerk bewaart. Het overige schrijnwerk in de achtergevel is vernieuwd, met behoud van de hoofdverdelingen. Het betreft de drie overige vensteropeningen in de achtergevel van het torenvolume, en de twee vensteropeningen op de zolderverdieping. De twee laatstgenoemde vensters waren voorzien van gebogen bovenlichten met gekleurd gehamerd glas, hetgeen niet werd hernomen bij het vernieuwde schrijnwerk. Het schrijnwerk van de vensteropeningen in de achtergevel van het torenvolume hadden geen bovenlichten met gekleurd glas. Het oorspronkelijk schrijnwerk is fotografisch gedocumenteerd (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 8).

De diepe en smalle **stadstuin** heeft een bakstenen tuinmuur met geglazuurde pannen. Achterin bevindt zich een **Mariagrot en waterpartij in cementrustiek**. Deze worden vooraf gegaan door een tuinornament van cement, in de vorm van een sokkel met urne. De waterpartij bestaat uit een vijver, die wordt gevoed door een imitatie-waterbron, in de vorm van een imitatie-rotsbodempoot waartussen water kan vloeien. De vijver heeft een grillige vorm en is omboord met imitatierotsen. Centraal bevindt zich een fontein in de vorm van een ondiepe schaal met leeuwenkoppen, op een voetstuk met vier vissen. Naast de vijver bevinden zich twee zitbankjes in de vorm van een paddenstoel. De achterliggende Mariagrot sluit de tuin af en beslaat de volledige breedte van het perceel. De grot bestaat uit één grote en ondiepe nis, waarvan de wanden zijn uitgevoerd in rots-imitatie met onregelmatige vormgeving en voorzien zijn van stalactieten. Tegen de achterwand zijn twee spiegels (in slechte toestand). Links achterin is een diepe nis, die de illusie wekt dat de grot verder gaat. Het Mariabeeld dat oorspronkelijk erboven stond bleef niet bewaard, maar is wel fotografisch gedocumenteerd (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeeldingen 6 en 7). Alle onderdelen van de grot, de imitatierotsen, de bron en de vijver met haar ornamenten, zijn uitgevoerd in cementrustiek. Naar verluidt bleef de originele technische installatie van de imitatie-waterbron bewaard in een ondergrondse ruimte, toegankelijk via luiken naast de vijver.

Plattegrond

De woning heeft een klassieke enkelhuisindeling, met links een smalle travee voor de circulatie en rechts een bredere travee voor de woonfunctie. De dienstruimtes bevonden zich in het souterrain en de zolder, die via een afzonderlijke diensttrap (in 2 delen) met elkaar zijn verbonden. Bij het betreden van de woning vindt men een traditionele inkomhal met enkele treden naar de gang¹³ en meteen rechts de dienstingang naar het souterrain. De laterale gang geeft achtereenvolgend toegang tot het salon en de eetkamer, en leidt naar de traphal en de wintertuin die met een open doorgang (met Palladiaanse boog op zuilen) met elkaar verbonden zijn. Deze wintertuin¹⁴ bevindt zich achter de eetkamer en geeft uit op het terras. De hoofdtrap is een houten bordestrap die leidt van het gelijkvloers naar de eerste verdieping. Op het eerste bordes bevindt zich het toilet. De diensttrap bestaat uit twee delen, enerzijds een houten steektrap tussen het souterrain en de

¹³ Op het bouwplan aangeduid als "vestibule".

¹⁴ Op het bouwplan aangeduid als "hal".

benedenverdieping, en anderzijds een houten wenteltrap die zich achter de hoofdtrap bevindt en elke (tussen)verdieping aandoet vanaf de benedenverdieping tot aan de zolderverdieping. Via de hoofdtrap bereikt men de hal op de **eerste verdieping**, die toegang geeft tot drie kamers die eveneens onderling met elkaar in verbinding staan. Aan de straatzijde bevindt zich de grote slaapkamer, over de volledige breedte van het pand. Vervolgens zijn er twee kleinere kamers naast de gang. De kamer aan de tuinzijde geeft uit op het balkon en is via een beglaasde tussenwand met dubbele deuren gescheiden van zowel de hal als de aanpalende kamer, die naar verluidt diende als meidenkamer. Oorspronkelijk was er een gelijkaardige wand tussen de grote slaapkamer en de meidenkamer. Deze tussenwand is bewaard, maar zit momenteel verscholen achter een moderne kastenwand.

De **zolderverdieping** is uitsluitend bereikbaar via de diensttrap en bevat vier bescheiden slaapkamers voor het dienstpersoneel. Ter hoogte van de diensttrap bevond er zich een waterreservoir die de woning voorzag van stromend water. Deze kleine ruimte is nu omgevormd tot moderne doucheruimte.

Het **souterrain** heeft een gelijkaardige indeling als de benedenverdieping en bestaat uit drie achter elkaar gelegen ruimtes. De twee eerste ruimtes zijn met elkaar verbonden via een open doorgang en fungeerden onder meer als bijkeuken. Aan de tuinzijde bevindt zich de keuken. De drie ruimtes staan in verbinding met een laterale gang, die uitgaat op de trap naar de kelder en de steektrap naar de benedenverdieping (onderdeel van de diensttrap). Vanuit de keuken heeft men ten slotte ook toegang tot de voormalige wasplaats en de voormalige stoomketelruimte. Dit zijn twee kleine achter elkaar gelegen ruimtes, te situeren onder de traphal. Achter de keuken is een overdekte koer die toegang geeft tot de wijnkelder.

Interieur

De **inkom** is een hoge ruimte met een trap van geaderde witte marmer. Rechts bevindt zich de dienstingang naar het souterrain, afgesloten met een houten schuifdeur. De lambrisering heeft een okerkleurige marmerimitatiebeschildering. In de inkom, de gang, de traphal en de aanpalende wintertuin ligt een mozaïekvloer in waaierverband met kleurrijke omlijnningen en hoekdetaileringen, die het rijkst zijn uitgewerkt in de wintertuin. De gang en de traphal staan met de wintertuin in verbinding door een open Palladiaanse boog op gecanneleerde ionische zuilen met entablementen.

De wanden van de **inkom, de gang en de traphal** zijn afgewerkt met stucomlijstingen met uitgespaarde hoeken, oorspronkelijk voorzien van een imitatiebeschildering van witte natuursteen met voeg. Vandaag is dit monochroom overschilderd. De stucplafonds van deze circulatieruimtes hebben een gelijkaardige vormgeving met uitgespaarde hoeken, en zijn voorzien van tandlijsten. Ter hoogte van de trap bevindt zich een houten kapstokmeubel met een neoclassicistische vormgeving die aansluit bij de vaste interieurelementen, met onder meer panelen met uitgespaarde hoeken, geprofileerde omlijnningen en een kroonlijst met tandlijst.

Het **salon, de eetkamer en de wintertuin** vormen de representatieve ruimtes van deze woning. Ze hebben een rijke en gedetailleerde interieurafwerking met neoclassicistische vormtaal, met veelvuldig gebruik van guirlandes met linten, blad- en bloemmotieven. In het salon en de eetkamer ligt een parketvloer met ruitmotief en dubbele omlijnning in een donkere houtsoort. De wanden zijn voorzien van een lambrisering met fries, omlijnningen en wandbespanningen met zijdedamast. Het betreft rode zijdedamast in het salon, en een gestreept motief in lichte pastelkleuren voor de eetkamer en wintertuin. In het salon wordt het grote raam aan de voorgevel voorafgegaan door twee gecanneleerde ionische zuilen en dito pilasters op sokkels. De ruimtes op het gelijkvloers worden van elkaar gescheiden door beglaasde deuren en grote beglaasde wanden met dubbele deuren, beide met waaievormige bovenlichten en guirlandeversieringen in houtsnijwerk in de zwikken. Ze hebben een kleine roedeverdeling, geslepen glas en opmerkelijk koperen deurbeslag met bloemmotieven. De stucplafonds in de representatieve ruimtes zijn uitgewerkt met diverse lijsten, waaronder koeflijsten, parellijsten, eierlijsten en rozetten, soms rechthoekig van vorm met uitgespaarde hoeken, soms ovaal met guirlandeversieringen in de zwikken. Elke

ruimte heeft een schouwmantel in een andere marmersoort met zeer fijne neoclassicistische uitwerking bestaande uit cannelures, lijsten, guirlandes en bloemmotieven. De originele haardplaten in koper en (giet)ijzer hebben een gedetailleerde reliëfdecoratie. In de eetkamer bleef het originele ingewerkte gasverwarmingselement met gloeikousjes bewaard. De wintertuin en het salon bewaren originele gasverwarmingselementen met imitatiehoutblokken. De twee vaste spiegels op de schouwboezems van het salon en de wintertuin zijn gevat in omlijstingen met guirlandes in houtsnijwerk die over de spiegel zijn gedrapeerd. Bij de wintertuin wordt de spiegel bekroond door een ovale cartouche met bloemenmand.

Het binnenschrijnwerk is beschilderd, met uitzondering van het salon en de eetkamer. Het grote raam aan de voorgevel is voorzien van voorzetglazen van gebrandschilderde glas-in-loodramen met voorstelling van vazen met bloemen, linten, en vogels in pastelkleuren. In elke ruimte op deze verdieping bevinden zich gietijzeren radiatoren in verzorgd uitgewerkte metalen radiatorkasten, waarvan sommige met kwartholle afronding. De radiatorkast in de gang is rondboogvormig, terwijl de overige rechthoekig van vorm zijn. In de zuidwestelijke hoek van de eetkamer bevindt zich een dienstlift, die in verbinding staat met het souterrain. Het hoge houten meubel is rijk uitgewerkt met spiegels en houtsnijwerk met lijsten, guirlandes, tollen en getorste zuilen. Een barst in de centrale spiegel werd gecamoufleerd met een bloembeschildering.

De **hoofdtap** reikt van de benedenverdieping naar de eerste verdieping en was uitsluitend bedoeld voor de bewoner(s). De trap heeft een obeliskvormige trappaal en eenvoudige balustervormige trapstijlen. Een beglaasde wand met halfronde ramen met gehamerd glas verlicht de onderliggende steektrap naar het souterrain. De hoofdtap is een bordestrap, met op elk bordes een toegang naar een achterliggende diensttrap. De deuren die uitgeven op deze trap, op de benedenverdieping en de bordessen, hebben kleine roedevertelingen met spiegels en een supraporta met driehoeksfronton. De deuren verbergen de doorgangen naar de achterliggende diensttrap op elk bordes, een kast op de benedenverdieping, en het toilet op het eerste bordes. Het dienstpersoneel gebruikte de **diensttrap**. Deze bestaat uit twee delen: enerzijds de steektrap van het souterrain naar de benedenverdieping en anderzijds een eenvoudige houten wenteltrap die verscholen zit in een afzonderlijk trappenhuis achter de hoofdtap en reikt van de benedenverdieping tot de zolder. Deze wenteltrap heeft een eenvoudige ronde trappaal en trapspijlen. Op het bordes tussen de bovenverdieping en zolderverdieping bevindt zich een afzonderlijk toilet voor het dienstpersoneel.

De eerste verdieping heeft een gelijkaardige interieurafwerking als de benedenverdieping, met een rijke decoratie in neoclassicistische vormtaal, met veelvuldig gebruik van guirlandes met linten, blad- en bloemmotieven. Aan de straatzijde bevindt zich de grote slaapkamer, over de volledige breedte van het pand. Vervolgens is er de meidenkamer en een salon aan de tuinzijde. Het salon wordt gescheiden van de gang en de meidenkamer door grote beglaasde wanden met dubbele deuren en waaiervormige bovenlichten. Ze hebben een kleine roedeverteling, geslepen glas en decoratief deurbeslag. Een gelijkaardige wand bevindt zich tussen de meidenkamer en de grote slaapkamer. Deze tussenwand is bewaard, maar zit momenteel verscholen achter een moderne kastenwand.¹⁵ De grote slaapkamer is bereikbaar vanuit de gang en de meidenkamer via houten paneeldeuren, voorzien van een supraporta met driehoeksfronton. Ter hoogte van deze deuren bevindt zich de wasplaats van de slaapkamer, met oorspronkelijk lavabomeubel.

Over de volledige verdieping ligt een parketvloer met visgraatmotief en dubbele omlijning in een donkere houtsoort. De wanden van de kamers zijn voorzien van een houten lambrisering, in de grote slaapkamer eveneens met een wandbespanning van lichtblauwe zijdedamast. De stucplafonds in de kamers en gang zijn uitgewerkt met diverse lijsten, waaronder kooflijsten, parellijsten, eierlijsten en rozetten, soms rechthoekig van vorm met

---

¹⁵ Schriftelijke informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 9 december 2018.

uitgespaarde hoeken, soms ovaal. Het plafond in de grote slaapkamer kent de rijkste uitwerking, met blad- en bloemversieringen in de zwikken.

Het salon heeft een schouwmantel in geaderde grijze marmer met neoclassicistische vormgeving met cannelures, lijsten, bloemen en accenten in witte marmer. De originele haardplaat met ingewerkt gasverwarmingselement met gloeikousjes bleef bewaard. De schouwboezem is bekleed met onbeschilderde houten panelen met een rechthoekige en ovale spiegel met omlijstingen en houtsnijwerk. De beigeleurige marmeren schouwmantel van de meidenkamer is bewaard, maar zit momenteel verscholen achter een moderne kastenwand.¹⁶ De grote slaapkamer heeft een schouwmantel in witte marmer, met neoclassicistische vormgeving en een bewaarde haardplaat met ingewerkt gasverwarmingselement met gloeikousjes. De schouwboezem is bekleed met decoratieve omlijstingen met guirlandes, een bloemenmand en vaas, en bevat een rechthoekige spiegel. In de slaapkamer bevond zich oorspronkelijk een hemelbed, waarvan alleen de houten ophanging bewaard bleef. Aan deze kroonvormige ophanging werden de zijden gordijnen voor het hemelbed gedrapeerd. De ophanging is momenteel gedemonteerd en wordt bewaard op de zolderverdieping.

In het salon en de grote slaapkamer zijn gietijzeren radiatoren in verzorgd uitgewerkte metalen radiatorkasten met kwartholle afronding, identiek aan deze op de benedenverdieping.

De **zolderverdieping** was bestemd voor het dienstpersoneel en heeft een sobere afwerking. De vier slaapkamers hebben elk een eenvoudige schouwmantel van zwarte of beigeleurige marmer. Een schouwmantel van rood marmer werd verplaatst van de zolder naar het souterrain, en uitgewisseld met een schouwmantel in beigeleurige marmer afkomstig van het souterrain, aangezien deze laatste beschadigd was door zoutuitbloeiing. De beschadigde schouwmantel is bewaard op de zolderkamer, maar bevindt zich in slechte toestand. In één kamer is een oorspronkelijk ingewerkt gasverwarmingselement met gloeikousjes bewaard. Er zijn eenvoudige paneeldeuren met koperen handgrepen. Naast de diensttrap bevond zich een waterreservoir die de woning voorzag van stromend water, ongeveer te situeren in de ruimte boven het diensttoilet van de onderliggende tussenverdieping. Deze kleine kamer is nu omgevormd tot doucheruimte.

Het **souterrain** is toegankelijk vanuit de inkom via een schuifdeur en een scheluwe houten trap met obeliskvormige trappaal en balustervormige trapspijlen. Het souterrain heeft een gelijkaardige indeling als de benedenverdieping en bestaat uit drie achter elkaar gelegen ruimtes. De twee eerste ruimtes zijn met elkaar verbonden via een open doorgang en fungeerden onder meer als bijkeuken. Deze ruimtes werden oorspronkelijk gescheiden door een vierdelige beglaasde tussenwand.¹⁷ De achterliggende keuken aan de tuinzijde wordt afgesloten door een beglaasde wand met dubbele deuren en zijlichten, met kleine roedeverdeling en gehamerd glas. De drie ruimtes staan via beglaasde deuren in verbinding met een laterale gang, die uitgaat op de trap naar de kolenkelder¹⁸ en de steektrap naar de benedenverdieping (onderdeel van de diensttrap). Vanuit de keuken heeft men ten slotte ook toegang tot de voormalige wasplaats en de voormalige stoomketelruimte. Dit zijn twee kleine achter elkaar gelegen ruimtes, te situeren onder de traphal. Achter de keuken is een overdekte koer die toegang geeft tot de wijnkelder. Deze bevindt zich deels onder de tuin en heeft een bakstenen vloer en enkele treden van blauwe

---

¹⁶ Schriftelijke informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 9 december 2018.

¹⁷ Deze vierdelige beglaasde tussenwand werd gedemonteerd en wordt bewaard op de zolder van het burgerhuis Delacroix. Deze gedemonteerde onderdelen maken integraal deel uit van het beschermde monument (Bron: Schriftelijke informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 9 december 2018).

¹⁸ De kolenkelder werd niet bezocht. Ter hoogte van de voordeur bevindt zich een opening in het voetpad waarlangs de kolen geleverd werden. Het oorspronkelijke rooster van deze opening werd circa 1950 gestolen (Bron: Schriftelijke informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 9 december 2018).

hardsteen. De bakstenen wijnrekken en metalen binnendeur of hek bleven niet bewaard. De bijkeuken is nu ingericht als zitkamer, de keuken behield haar oorspronkelijke functie. In de voormalige stoomketelruimte is de hedendaagse badkamer ingericht. De gietijzeren radiatoren in de woning werden verwarmd door middel van stoom, die door grote buizen aan het plafond van het souterrain liep en zo naar de andere kamers van de woning werd verdeeld. De stoomketel en dit buizensysteem bleven niet bewaard. De uitspringende bovenzijde van de schouwboezem in de eerste kamer van het souterrain verwijst nog naar dit systeem. De buizen die langs deze schouwmantel moesten passeren, werden namelijk ingekast door de houten beplanking van de schouwboezem.¹⁹

In de keuken, de gang en de wasplaats bleven de keramische vloertegels bewaard. De veelkleurige tegels hebben ruit- en stervormige motieven, met een omlijnende boord met palmetfries. Ze werden geproduceerd door de *S.A. Compagnie Générale des Produits Céramiques à Saint-Ghislain*²⁰. De originele tegelvloer van de bijkeuken verkeerde in slechte toestand en werd vervangen door een moderne parketvloer. De wanden en plafonds zijn eenvoudig afgewerkt met geprofileerde omlijstingen en een brede kooflijst aan het plafond. De bijkeuken had oorspronkelijk twee identieke neoclassicistische schouwen in beige- en roodkleurige marmer. Eén van deze schouwmantels is verplaatst naar de zolder (wegens slechte toestand, zie hoger) en uitgewisseld met de schouwmantel van de zolderkamer. Deze schouwmantel is in wit geaderde rode marmer (*Marbre Rouge Imperial*) heeft eveneens een neoclassicistische vormgeving. De schouwboezem van de eerste kamer van het souterrain is afgewerkt met een rondbogige spiegel, ingewerkt in een beplanking met eenvoudige omlijstingen. De keuken bewaart ten slotte een hoge schouwmantel in zwarte marmer, eveneens met neoclassicistische vormgeving, met voluten. De dienstlift bevindt zich in de zuidwestelijke hoek van de bijkeuken en bestaat uit een kamerhoog houten meubel met panelen. De technische installatie en het binnenwerk van deze dienstlift bleven bewaard. De grote raampartij tussen de keuken en koer kan volledig worden afgesloten met een groot metalen schuifhek.

Alle oorspronkelijke binnenschrijnwerk bleef bewaard, met inbegrip van het hang- en sluitwerk.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt, is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 26 juli 2018. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken bevindt het pand zich in een goede bouwfysische toestand. Het pand werd steeds met zorg onderhouden. Nieuwe ingrepen gebeurden met veel respect voor de bestaande erfgoedelementen, zoals bijvoorbeeld subtiel uitgevoerde verbreding van de brievenleuf van de voordeur. Er zijn daarnaast enkele onderdelen die op termijn onderhoud en/of restauratie vereisen, zoals onder meer:

- de spiegels van de Mariagrot;
- de decoratieve houten korfboog met open zwikken van de luifel aan het terras;
- het parement van de scheidingswand van het terras met imitatie-natuursteenbeschildering (simili);
- de beige- en roodkleurige schouwmantel op de zolderkamer, afkomstig van het souterrain.

---

¹⁹ Schriftelijke informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 1 november 2018.

²⁰ Informatie verkregen van Mario Baeck, tegelexpert, op 2 oktober 2018.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Het burgerhuis Delacroix binnen het onroerend erfgoed in Tervuren

Tervuren is een gemeente die rijk is aan onroerend erfgoed. De gemeente beschikt over een Commissie Onroerend Erfgoed en een Koninklijke Heemkundige Kring. In 2013 werd onder leiding van Jos Vandenbreeden een "architecturale en stedenbouwkundige analyse en waardebeoordeling van het bouwkundig erfgoed van de gemeente Tervuren" uitgewerkt. Deze zeer uitvoerige en gedetailleerde analyse is integraal online raadpleegbaar.²¹ Aan het geïnventariseerde bouwkundig erfgoed wordt een waardebeoordeling toegekend. Het burgerhuis Delacroix krijgt in deze analyse een score 1 "UNIEK (beeldbepalend)", de hoogst mogelijke score. Uit de detailanalyse blijkt bovendien dat het pand geldt als het typevoorbeeld van de eclectische burgerhuizen in Tervuren.²²

In 2015 werd het bouwkundig erfgoed van Tervuren eveneens geherinventariseerd door het agentschap Onroerend Erfgoed, ingevolge het in de beleidsnota opgenomen project "Herinventarisatie van de Vlaamse Rand". Hierbij kwam het burgerhuis Delacroix als één van de toppers naar boven.

Het burgerhuis Delacroix kan ook rekenen op een zekere publieke belangstelling. Zo werden tijdens Open Monumentendag (OMD) 2007 zes private woningen opengesteld voor het publiek, op initiatief van het Lokaal Comité OMD. Het burgerhuis Delacroix was hier één van, dat onder begeleiding van een gids kon worden bezocht. Tijdens OMD 2014 werd de woning opnieuw opengesteld.²³ Er verscheen ook een "portret" (korte rubriek) over deze woning in de Randkrant, Maandblad voor de inwoners van de Vlaamse Rand (november 2014).²⁴ Ten slotte komt het burgerhuis Delacroix ook voor in het lokale stripverhaal "Waar is Fura", door K. Bollue en D. Frantzen, uitgegeven door de Koninklijke Heemkundige Kring van Tervuren naar aanleiding van de tentoonstelling "Star & Strips" in Tervuren.²⁵

2.2. De ontwikkeling van Tervuren tijdens de belle époque en de plattelandsvlucht naar de Brusselse randgemeenten

De invloed van Leopold II op de ontwikkeling van Tervuren mag niet worden onderschat. Hoewel Tervuren reeds eeuwenlang een belangrijke status had omwille van het hertogelijk domein, was het vooral de urbanistische visie en persoonlijke ambities van deze vorst die Tervuren op de kaart hebben gezet omstreeks 1900.

Reeds in 1884 kwam er een treinverbinding tussen Brussel en Tervuren. Een nieuw stationsgebouw in neo-Vlaamserenaissance-stijl werd in 1897 ingehuldigd (gesloopt in 1958). In hetzelfde jaar werd ook de buurtspoorweg tussen Leuven en Tervuren ingehuldigd. In 1895 werd de prestigieuze Tervurenlaan aangelegd als rechtstreekse verbinding tussen de hoofdstad en de koloniale expo op de Wereldtentoonstelling van

---

²¹ GEMEENTE TERVUREN 2018: *Erfgoedinventaris* [online], <https://www.tervuren.be/gemeente-en-bestuur/over-tervuren/erfgoedinventaris> (geraadpleegd op 1 oktober 2018).

²² VANDENBREEDEN J. (onder leiding van) 2013: *Architecturale en stedenbouwkundige analyse en waardebeoordeling van het bouwkundig erfgoed van de gemeente Tervuren. Synthetische fase. Deel 2a – Inventarislijst Achterstraat-Lindeboomstraat*, 111.

²³ Schriftelijke informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 9 december 2018.

²⁴ S.N. Bouwwerk – Portret, 2014: *Randkrant, Maandblad voor de inwoners van de Vlaamse Rand*, 18/9, 16.

²⁵ BOLLUE K. & FRANTZEN D. 2015: *Waar is Fura* [online], <https://www.stripinfo.be/reeks/strip/277724> Waar is Fura 1 Waar is Fura (geraadpleegd op 15 augustus 2018).

1897.²⁶ Het Koloniënpaleis dateert van dezelfde periode. Twee geëlektrificeerde tramlijnen moesten de vlotte verbinding met de hoofdstad verzekeren en een hele menigte bezoekers naar de tentoonstelling brengen.²⁷ Wegens de beperkte capaciteit van dat gebouw werd reeds in 1904 gestart met de bouw van een nieuw Koloniaal Museum, vandaag gekend als Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. In de periode 1902-1920 liet Leopold II in het Zoniënwoud ook het Geografisch Arboretum van Tervuren aanleggen met een oppervlakte van ongeveer 100 hectare. Het arboretum, gelegen ten zuidwesten van de dorpskern van Tervuren, strekt zich uit over het westelijk gedeelte van het Kapucijnenbos, dat op zijn beurt werd aangeplant in de periode 1875-1880 en genoemd werd naar het inmiddels verdwenen kapucijnenklooster (opgericht in 1626-1627, afgeschaft in 1796).²⁸ Vanzelfsprekend hadden deze ingrepen een grote impact op de nabijgelegen woonkern van Tervuren en verhoogden ze de aantrekkingskracht van deze gemeente op de nabijgelegen hoofdstad.

In dezelfde periode ontdekten de gegoede families die de drukte van de hoofdstad wilden ontvluchten, de charme van het groene Tervuren, dat tot dan hoofdzakelijk een landbouwgemeente was. Reeds aan het einde van de 19de eeuw ontstond in de driehoek gevormd door de Tervurenlaan, Albertlaan en Hertogenweg een residentiële wijk waar diverse villa's en cottages werden gebouwd. De Tervurenlaan zorgde voor een goede verbinding van en naar de hoofdstad. In 1882 was trouwens ook het laatste stuk van de spoorlijn van Brussel-Leopoldwijk naar Tervuren in gebruik genomen. De lijn kwam Tervuren binnen vanuit Wezembeek-Oppem en had haar eindpunt in de huidige Albertlaan, ongeveer ter hoogte van de aansluiting op de Tervurenlaan. Nadat het laatste stuk van het lijn (anderhalve kilometer) in 1897 naar de terreinen van de Koloniale Tentoonstelling aan de Leuvensesteenweg werd verlegd, raakte het oorspronkelijke tracé in onbruik. In 1915 werd op de oude spoorwegbedding de Albertlaan aangelegd.²⁹ Men bouwde niet alleen vrijstaande villa's en cottages in de buitenwijken, ook in het centrum van Tervuren werden nieuwe woningen opgetrokken. Het betreft dan voornamelijk burgerhuizen, opgetrokken naar de typologie van de stedelijke rijwoning met eclectisch uitgewerkte gevels. Het burgerhuis Delacroix is hiervan een uitzonderlijk rijk en sprekend voorbeeld, maar Tervuren telt nog andere burgerhuizen uit de belle époque, veelal met typerende eclectische gevels in combinatie met een traditionele enkelhuisindeling. De Robianostraat in Tervuren geldt in dit opzicht als meest representatieve voorbeeld. De straat werd verkaveld tussen 1910 en 1914, volgens het stedelijke principe van smalle kavels met lintbebouwing, overwegend in eclectische stijl.³⁰ De bouwactiviteiten werden voortgezet in de 20ste eeuw en Tervuren zou zich geleidelijk ontwikkelen tot woongemeente ten behoeve van de Brusselse agglomeratie met de ontwikkeling van nieuwe woonwijken buiten het centrum.

2.3. De wooncultuur tijdens de belle époque

Het burgerhuis Delacroix is bijzonder representatief en illustratief voor de wooncultuur van de welgestelde burgerij tijdens de belle époque (late 19de en vroege 20ste eeuw). Het burgerhuis werd ontworpen naar het stedelijk model van de rijwoning op een smal en diep

---

²⁶ TEMMERMAN C. 1995: *De Tervurenlaan, Brussel, stad van kunst en geschiedenis*, 17, 1-4.

²⁷ MELLAERTS L. s.d.: *Tervuren door de eeuwen heen*, s.l., 146-147.

²⁸ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Tervuren* [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/120576> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).

²⁹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Tervuren* [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/120576> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).

³⁰ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *de Robianostraat* [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127387> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).

perceel. Zoals typerend voor deze periode ging er bijzonder veel aandacht naar de uitwerking van de voorgevel, die de identiteit van de bewoner diende te weerspiegelen. De gevel moest de materiële rijkdom, sociale status, en zo mogelijk ook de intellectuele, artistieke, religieuze, politieke, ... opvattingen van de bewoner veruitwendigen aan de voorbijganger.³¹ Deze aandacht voor de geveluitwerking resulteerde vanaf de tweede helft van de 19de eeuw in een zeer eclectische toepassing van de vormentaal van verschillende architectuurstromingen. Daarbij hoorde ook een eclectische toepassing van materialen en technieken, die vooral in de voorgevel werden tentoon gespreid. Diverse soorten natuursteen werden gecombineerd met gevelbepleisteringen, imitatie-natuursteenbeschilderingen (simili) en baksteenmetselwerk. Blauwe hardsteen, afkomstig uit Belgische steengroeves, was veruit de populairste natuursteensoort tijdens deze periode. Natuursteen werd aangewend voor architecturale accenten, zoals de plint, lekdrempels, balkons en omlijstingen, en was al dan niet voorzien van een gebeeldhouwde decoratie. Aan de uitwerking van het houten schrijnwerk en de kroonlijst werd eveneens veel aandacht besteed. Het ijzeren smeedwerk van deurvensters, dievenijzers, balustrades, borstweringen en gevelbekroningen vormde vaak een belangrijk architecturaal accent. Tijdens de belle époque waren daarnaast nog andere technieken voorhanden om de artistieke uitwerking van de voorgevel te verhogen. Kleine of grote tableaux van keramische tegels, mozaïek of sgraffito werden vaak aangebracht ter hoogte van deur- en vensteropeningen en zorgden voor een dynamische geveluitwerking. Een balkon of erker behoorde tot het standaard gevelontwerp.

Het burgerhuis Delacroix is in dit opzicht bijzonder herkenbaar en representatief. Zoals typerend is, ging er bijzonder veel aandacht aan de uitwerking van de voorgevel die de identiteit van de bewoner moest weerspiegelen. Dit blijkt onder meer uit de rijke en artistieke uitwerking van blauwe hardsteen en de inscriptie "M DELA J" (M de la croix) verwijzend naar de bewoonster Maria Delacroix en haar christelijke overtuiging. Het verzorgde schrijnwerk en de smeedijzeren elementen zijn eveneens aanwezig. De gevel had evenzeer in één van de Brusselse boulevards gebouwd kunnen worden en steekt qua artistieke uitwerking en kwaliteit uit boven de andere eclectische gevels van Tervuren.

Achter deze eclectische gevels schuilt steevast een traditioneel grondplan en blijft de enkelhuisindeling de standaard, met een smalle travee voor de horizontale en verticale circulatie, en een brede travee voor de woonvertrekken. Doorgaans bevat de benedenverdieping twee of drie achter elkaar gelegen representatieve ruimtes, die lateraal toegankelijk zijn via de gang en onderling met elkaar worden verbonden. In het burgerhuis Delacroix onderscheidt men eveneens achtereenvolgens een salon, de eetkamer en de wintertuin. Laatstgenoemde wordt op het bouwplan aangeduid als "hall". Deze ruimte staat via een open Palladiaanse boog in verbinding met de traphal en kan daarom ook beschouwd worden als polyvalente ontvangstruimte. Aan de interieurafwerking van deze ruimtes werd de meeste aandacht en budget gespendeerd. In de meer bescheiden burgerhuizen beperkt zich dit tot marmeren schouwmantels, parket- en/of mozaïekvloeren en lijst- en stucwerk voor lambriseringen en plafonds. In rijkere woningen wordt de vormgeving en decoratie verder doorgedreven. Doorgaans bevat dit type burgerhuis een half-ondergrondse verdieping (souterrain) waardoor de benedenverdieping wordt opgehoogd tot een bel-étageverdieping. In het souterrain zijn de keuken en wasplaats ondergebracht. De dienstvertrekken en functionele ruimtes van de woning worden afgeschermd van de bewoners en geconcentreerd in het souterrain en de zolderverdieping. Via afzonderlijke diensttrappen verloopt de circulatie van bewoners en personeel volledig gescheiden. De trappen zijn vaak ingenieus met elkaar verbonden.³² De representatieve ruimtes op de benedenverdieping en de slaapvertrekken op de verdieping zijn uitsluitend bestemd voor de bewoners. Doorgaans reikt de hoofdtrap dan ook slechts tot aan de eerste verdieping. De vertrekken op de verdieping waren niet toegankelijk voor gasten en kenden meestal

³¹ BRUYNDONCKX A. 2007: Herenhuis Delacroix, *De Horen*, 34/4, 185.

³² BERGMANS A., DE MAEYER J., DENSLAGEN W. & VAN LEEUWEN W. 1999: *Neostijlen in de negentiende eeuw. Zorg geboden?* Handelingen van het tweede Vlaams-Nederlands restauratiesymposium, Leuven, 49.

een iets minder rijke aankleding dan de benedenverdieping. De dienstvertrekken hadden vanzelfsprekend een meer functionele aankleding.

Het burgerhuis Delacroix beantwoordt ook in dit opzicht haast volledig aan deze omschrijving. Het souterrain bevat de keuken, de wasplaats, en de doorgang naar de koer en de wijn- en kolenkelders. Op de zolder bevinden zich de dienstvertrekken. Beide zijn met elkaar verbonden via diensttrappen, die volledig aan het zicht zijn onttrokken. Via de typische toegang naar het souterrain onmiddellijk nabij de inkom, hoefde het dienstpersoneel nooit onnodig de woonvertrekken te betreden. De benedenverdieping bevat de achter elkaar gelegen representatieve ruimtes en geeft via de wintertuin uit op het terras aan de tuinzijde. Deze ruimtes zijn zeer rijk uitgewerkt en tot in het kleinste detail vormgegeven. Men koos ook bij het interieur voor een neoclassicistisch geïnspireerde eclectische stijl met veelvuldig gebruik van guirlandes met linten en blad- en bloemmotieven. Panelen met uitgespaarde hoeken, ionische zuilen en pilasters, en verschillende types stuc- en lijstwerk zijn ontleend aan het neoclassicisme. De kenmerkende gebeeldhouwde schouwmantels in diverse marmersoorten zijn bijzonder gedetailleerd. De toepassing van wandbespanningen met zijdedamast is eerder uitzonderlijk en voorbehouden voor de rijkere woningen. Parketvloeren voor woonvertrekken en mozaïek- of terrazzovloeren voor circulatieruimtes zijn courant. Het decoreren van muren met natuursteen- imitatiebeschilderingen is eveneens typerend, in het bijzonder marmerimitatiebeschilderingen. Dienstvertrekken worden sober, maar verzorgd aangekleed met eenvoudige marmeren schouwen, slijtvaste keramische tegelvloeren of plankenvloeren op de verdieping en eenvoudige detailleringen van schrijnwerk en omlijstingen. De slaapvertrekken op de verdieping zijn opvallend luxueus ingericht, waar deze doorgaans een eenvoudigere aankleding kregen. Vooral de grote slaapkamer is rijk aangekleed met wandbespanningen van zijdedamast en een stucwerkplafond met uitgewerkte hoeken. Er is tevens een wasplaats met wastafelmeubel. Aan de tuinzijde is er zelfs een salon dat uitgaat op een balkon. Over de hele verdieping ligt een parketvloer met visgraatmotief.

Het luxueuze karakter van het burgerhuis Delacroix blijkt niet alleen uit de interieurafwerking maar komt ook tot uiting in de comfortvoorzieningen doorheen de woning. De toenemende vraag naar **wooncomfort** vertaalde zich vanaf de tweede helft van de 19de eeuw steeds meer in een integratie van moderne technieken in de historiserende of eclectische interieurs.³³ De technische innovaties van die tijd, zoals de dienstlift en de radiatoren van burgerhuis Delacroix, werden daarbij verhelderd.³⁴ De dienstlift is vermomd als wandmeubel met spiegel. De gietijzeren radiatoren zijn ingekast in radiatorkasten met kwartholle afrondingen. De volledige woning was voorzien van centrale verwarming op basis van stoom. In de woonvertrekken zijn gasverwarmingselementen geplaatst in de marmeren schouwmantels ter aanvulling van de radiatoren, zowel op de benedenverdieping als de eerste verdieping en zelfs in één bediendenkamer op de zolder. Er waren ook radiatoren in de bediendenkamers, die werden vernieuwd. Er was ook gasverlichting aanwezig in de woning, waarvan de lamp in de gang van de benedenverdieping nog getuigt. Vanaf 1880 raakten de eerste Engelse water closets met doorspoelmechanisme in gebruik. Het toilet hoefde hierdoor niet langer achterin de koer of in het souterrain, maar kon op de verdiepingen worden geplaatst. Het burgerhuis Delacroix heeft een toilet op het eerste bordes van de hoofdtrap, waardoor het zowel voor de bewoners als gasten kon worden gebruikt. Voor het personeel was een afzonderlijk toilet voorzien, gesitueerd aan de diensttrap tussen de eerste verdieping en de zolder. Deze toiletten met doorspoelmechanisme moesten uiteraard voorzien worden van water. Juffrouw Delacroix beschikte over stromend water doorheen het volledige huis, zelfs op de

---

³³ BERGMANS A., DE MAEYER J., DENSLAGEN W. & VAN LEEUWEN W. 1999: *Neostijlen in de negentiende eeuw. Zorg geboden?* Handelingen van het tweede Vlaams-Nederlands restauratiesymposium, Leuven, 49.

³⁴ BERGMANS A., DE MAEYER J., DENSLAGEN W. & VAN LEEUWEN W. 1999: *Neostijlen in de negentiende eeuw. Zorg geboden?* Handelingen van het tweede Vlaams-Nederlands restauratiesymposium, Leuven, 48-49.

verdiepingen. Op de grote slaapkamer is een wastafelmeubel bewaard. Dit was mogelijk dankzij het systeem van de Amerikaanse pomp, waarbij zich op de zolder een waterreservoir bevond dat dagelijks via een grote handpomp in de kelder werd opgevuld met water uit een waterput onder de keuken.³⁵ De handpomp en het reservoir op de zolder zijn niet bewaard.

Een ander aspect van wooncomfort is de relatie met de tuin. Via de wintertuin, het terras en het bovenliggend balkon had men tal van mogelijkheden om van de tuin te genieten. De ruime ommuurde stadstuin is niet alleen bedoeld als decor vanuit de woonruimtes, maar is als het ware een extra kamer van het burgerhuis. Aan de vijver staan kleine zitbankjes in de vorm van paddenstoelen van cementrustiek, om even te verpozen. De achtergevel heeft ook een verzorgde uitwerking, met speklagen in witte baksteen en het speelse element van de torenachtige volume met bekronende windwijzer. Hierdoor had men ook vanuit de tuin mooi zicht naar de woning. Hoewel de achtergevel ook verzorgd is, werd hij met minder rijke materialen afgewerkt dan de voorgevel, die vooral moest imponeren.

2.4. Mariagrot en waterpartij in cementrustiek

Achterin de tuin van de woning is een Mariagrot in cementrustiek, een eerder zeldzaam gegeven in privé-tuinen van burgerhuizen. Het gaat ook om een relatief grote constructie, aangevuld met een imitatie-waterbron, een vijver met fontein en tuinornamenten, eveneens in cementrustiek. Zoals reeds hoger werd aangegeven is de constructiedatum van Mariagrot niet exact gekend, en dateert ze mogelijk van 1908 of 1920.

Vooreerst is het belangrijk om het **fenomeen van de Mariagrot** te kunnen plaatsen in zijn historisch-religieuze context.³⁶ Volgens de christelijke geloofstraditie is de maagd Maria van 11 februari tot 16 juli 1858 achttien keren verschenen aan de jonge Bernadette Soubirous in de grot Massabielle aan de rivier de Gave in het Franse Lourdes. Maria bevestigde hierbij telkens dat zij 'onbevlekt ontvangen' was. Dat wil zeggen dat zij geboren werd zonder de smet van de erfzonde. De Onbevleete Ontvangenis was reeds tot een kerkelijk dogma verheven in 1854. Volgens Bernadette vroeg Maria om op de locatie van de verschijningen een kapel voor haar te stichten en zo gebeurde. Spoedig kwam een bedevaart op gang die gestimuleerd werd door wonderbaarlijke gezegingen met het aanwezige bronwater in de grot, een oeroud magisch symbool. Lourdes zou aldus uitgroeien tot een van de beroemdste bedevaartplaatsen ter wereld. Nadat de paus in 1875 een replica van de Lourdesgrot had laten bouwen in de tuin van het Vaticaan, verrezen er exemplaren over de hele wereld.

Mariagrotten (Lourdesgrotten) werden gebouwd op privé-initiatief veelal door kloosterorden, religieuze instellingen, pastoors, maar ook door kapitaalcrachtige burgers. Sommige van deze Mariagrotten groeiden uit tot echte bedevaartsoorden.

In twee periodes ontstonden er massaal veel Lourdesgrotten, vooreerst in het laatste kwart van de 19de eeuw, dus kort na de verschijningen in Lourdes. In de naweeën van de Eerste Wereldoorlog en vervolgens vanaf 1925 en 1933 toen Bernadette respectievelijk zalig en heilig werd verklaard heerste er een nieuwe bouwactiviteit. Na de Tweede Wereldoorlog volgde nog een kleine heropleving in de jaren 1950-1960.

De aanleidingen tot de bouw van een Mariagrot zijn veelvuldig. In de eerste plaats omwille van devotie tot de Onbevleete Ontvangenis van Maria, of als aandenken aan een Lourdesreis, afsmeaken van genezing, dank voor genezing, herinnering aan een gouden

---

³⁵ Schriftelijke informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 9 december 2018.

³⁶ Onderstaande analyse is afkomstig uit de Criterionota Mariagrotten (2014), een interne nota van het agentschap Onroerend Erfgoed die bijgevolg niet als bijlage bij dit dossier werd gevoegd.

bruiloft, jubileumgeschenk of -aandenken, dank voor overleven tijdens de Eerste of Tweede Wereldoorlog, of zelfs uit dank voor overleving van een zeetocht (Meersel), enz.

In Tervuren was er reeds een grote publiek toegankelijke Lourdesgrot aanwezig. De grot werd opgericht onder invloed van een pastoor in de periode 1878-1880, en ligt nabij het burgerhuis Delacroix, op de hoek van de Duisburgsesteenweg met de Hertenbergstraat.³⁷ Hoewel er grote verschillen zijn in de opbouw en afmetingen van Mariagrotten, worden de publiek toegankelijke Mariagrotten vaak volgens een zelfde logica opgebouwd. In de wand van de grot wordt bovenaan aan de rechterzijde een nis uitgewerkt waarin een beeld van Onze-Lieve-Vrouw staat, een knielende Bernadette wordt tegenover de grot geplaatst aan de linkerzijde. Onderaan in de grot is er een grote holte waarin een altaar wordt geplaatst. Het interieur of het exterieur van de grotten is vaak verrijkt met ex voto's, paternosters, dankbetuigingen en objecten allerhande om de genade van Maria af te smeken of als dank voor verkregen gunsten. Aan de grotten wordt gebeden, de cultus tot Maria bloeit er, er worden missen gevierd, ze zijn het doel van processies, bidtochten en bedevaarten. Als vast meubilair zijn daarom altaren, preekstoelen en zitbanken voor de biddende bezoekers voorhanden. De toegang tot de grot is vaak afgesloten met een dubbel smeedijzeren hek. Sommige grotten werden in de loop der jaren uitgebreid met devotieele kapelletjes, met kruiswegen of met beeldengroepen en ontwikkelden zich tot gevarieerde bedevaartparken. Het commerciële aspect van dergelijke parken speelde een rol in hun succes. Over private Mariagrotten is veel minder historisch vergelijkingsmateriaal voorhanden. Aangezien zij dienden voor privaat gebruik, zijn een aantal van bovenstaande typologische kenmerken niet van toepassing op private Mariagrotten.

De bouw van de **Mariagrot van het burgerhuis Delacroix** (tussen 1908 en 1920) is niet eenduidig te situeren in een bepaalde bloeiperiode waarin veel van deze grotten ontstonden. De aanleiding voor de bouw ervan moet wellicht gezocht worden in de persoonlijke overtuiging van de opdrachtgeefster. Naar verluidt was juffrouw Maria Delacroix een erg gelovig persoon.³⁸ Ze was afkomstig uit een welstellende katholieke familie uit de Brusselse hoge burgerij. Haar broer, Léon Delacroix (1867-1929) was politiek actief voor de katholieke partij vanaf 1908.³⁹ Maria Delacroix bouwde haar woning bewust in de Kerkstraat, met zicht op de Sint-Jan Evangelistkerk. Naar verluidt was ze ook verantwoordelijk voor de oprichting van het standbeeld van Onze-Lieve-Heer op het kerkhof, tegenover de woning.⁴⁰ De Christusfiguur staat met open armen gericht naar de woning Delacroix en is goed zichtbaar vanuit de kamers aan de straatzijde (zie bijlage 5.4. Documentatie, afbeelding 10). Volgens het kadaster overleed Maria Delacroix omstreeks 1933, het beeld dateert van 1932 en moet dus kort voor haar overlijden zijn opgericht.⁴¹ Naar verluidt was juffrouw Delacroix ook invalide. Naast religieuze overtuiging kan het afsmeaken van steun en genezing ook een drijfveer zijn geweest voor de oprichting van een Mariagrot. Hoewel er in Vlaanderen heel wat Mariagrotten bewaard zijn, is dit minder

---

³⁷ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Mariapark met Lourdesgrot* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/300076> (geraadpleegd op 24 september 2018).

³⁸ SCHOONEJANS J. 2014: 'Nevenhistories' in verband met het huis Delacroix, *Het Horentje*, 24/4, 10.

Mondelinge informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 26 juli 2018.

³⁹ VRT NIEUWS 2018: *Léon Delacroix: de "eerste" premier van België*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/04/05/leon-delacroix/> (geraadpleegd op 5 april 2018).

⁴⁰ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Heilig Hartbeeld* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/216911> (geraadpleegd op 18 oktober 2018).

⁴¹ Het kadaster vermeldt "erfenis 24.11.1933". Bron: Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Kadastrale legger (209), Tervuren, artikel 1689.

courant voor een private burgerwoning. Niet in het minst omwille van de kostprijs van zo'n Mariagrot, die naar verluidt vergelijkbaar was met de prijs voor een doorsnee woning.⁴² De Mariagrot van het burgerhuis Delacroix wordt gecombineerd met een **waterpartij**. Via een imitatie-waterbron, uitgevoerd als een imitatie-rotsbodemplooi, waartussen water kan vloeien, wordt een aanpalende vijver van water voorzien. Het is niet duidelijk op basis van de voorhanden zijnde gegevens in hoeverre de combinatie van een Mariagrot met waterpartij uitzonderlijk is. De relatie van de Mariagrot met water verwijst naar de bron in de grot van Massabielle in Lourdes en de genezende kracht die aan dit water wordt toegeschreven.

Mettertijd ontstonden er gespecialiseerde ateliers voor de bouw van Mariagrotten, vooral in België waarvan meerdere in Vlaanderen. Die gespecialiseerde bouwtechniek wordt **cementrustiek** genoemd. De techniek van het "rotseren" is verwant aan die van andere bouwsels in tuinen en parken: grotten, follies, huisjes, bruggen, toegangen, rustbanken, imitatie van bomen. De techniek bestond al in de antieke oudheid, werd hernomen in de renaissance en is gekend in de 18de-eeuwse park- en tuinkunst met de bouw van "natuurlijke grotten en rotsen". Het bouw materiaal is hier natuursteen met tras of kalkmortel als aanhechtingsmiddel. In de late 18de eeuw wordt reeds pleisterwerk toegepast op een drager van baksteen en gaas. Met de komst van het Portlandcement (rond 1860 in België) werd het mogelijk om grotere oppervlakken te modelleren. De eerste experimenten zijn uitgevoerd in Engeland door James Pulham jr. in 1838 (Hoddesdon Hall). De toenemende vraag naar de bouw van Mariagrotten werd verder bevorderd door het kwalitatief betere Portlandcement, geholpen door een belangrijke uitvinding: het gewapend beton. Ook hiervoor wordt de oorsprong in de tuinkunst gezocht met name bij Joseph Monier (1823-1906), tuinman in Versailles. In het naar hem genoemde Système Monier bouwde hij in 1875 al een tuinbrug met gewapend beton, bestaande uit imitatie-boomstammen van gegoten beton. Het Système Monier werd in zijn tijd geprezen om zijn schijnbare duurzaamheid. Het patent Système Monier werd voor België verleend aan de firma Picha in Gent. Zij stichtte in 1888 de firma Picha Stevens in Sas van Gent, die de patenten voor Nederland toepaste.

In de inventaris van het onroerend erfgoed zijn 309 erfgoedobjecten geregistreerd met de thesaurusterm "Mariagrotten". Er zijn Mariagrotten beschermd als monument omwille van hun intrinsieke waarde, maar ook als onderdeel van een groter beschermd geheel. Sommige ensembles zijn beschermd als stads- of dorpsgezicht, en andere als landschap. Een exhaustieve lijst is niet voorhanden, aangezien de Mariagrot niet altijd expliciet in het beschermingsbesluit vermeld is. Daarnaast is er ook een privaat initiatief dat Mariagrotten inventariseert. Op hun website zijn zowel bewaarde als reeds verdwenen erfgoedrelicten van alle grootten en vormen opgenomen. De teller staat op meer dan 1000 Mariagrotten over heel Vlaanderen.⁴³

Uitgaande van een duizendtal exemplaren mag gesproken worden over een grote aanwezigheid van Lourdesgrotten in Vlaanderen met een stereotiepe vormgeving. In functie van bescherming als monument dient aldus men aldus rekening te houden met de **selectiecriteria**. Het criterium zeldzaamheid heeft geen betrekking op het fenomeen als dusdanig maar kan betrekking hebben op de typologie. Herkenbaarheid en authenticiteit zijn twee criteria waaraan een zeer omvangrijk aantal grotten beantwoordt. Het criterium representativiteit kan van belang worden wanneer de chronologische en architectuurhistorische context van deze typologie aan een grondige studie wordt onderworpen, vooral inzake het materiaalgebruik. De meerwaarde die aan bepaalde grotten kan gegeven worden vloeit voort uit de ensemblewaarde door een essentieel onderdeel te zijn van een groter geheel, door een functionele, historische, ruimtelijke

---

⁴² S.N. Bouwwerk – Portret, 2014: *Randkrant, Maandblad voor de inwoners van de Vlaamse Rand*, 18/9, 16.

Mondelinge informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 26 juli 2018.

⁴³ <https://lourdesgrotten.com/> (geraadpleegd op 24 september 2018).

betrokkenheid op een gebouw, een geheel van gebouwen met architectuurhistorisch (of stedenbouwkundig...) belang, of wegens de verbondenheid, de samenhang met aard en aanleg van een kerkhof, tuin, (devotie)park. De contextwaarde sluit hierbij aan.

2.5. Architect en zijn oeuvre

Over architect Maurice Peeters (Ukkel), de ontwerper van het burgerhuis Delacroix, is relatief weinig historische informatie voorhanden. Er werd nog geen oevrecatalogus van zijn werk samengesteld noch een grondige studie gepubliceerd. Het burgerhuis Delacroix in Tervuren is het enige gebouw van zijn hand dat als dusdanig is openomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed. Gezien Peeters werkzaam was vanuit Ukkel en de opdrachtgeefster in Schaarbeek woonde alsook afkomstig was uit een Brusselse familie, kan men vermoeden dat Peeters vooral actief was in Brussel en de ruime omgeving. De erfgoedinventaris van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest telt echter ook maar één vermelding van deze architect. Het gaat hierbij om een verbouwing in 1926 van een reeds bestaande woning in de Hogebomendaal 2.⁴⁴ Een architecturale analyse en de positionering van het burgerhuis Delacroix binnen zijn oeuvre zijn bijgevolg niet aan de orde.

2.6. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.6.1. Historische waarde

Het burgerhuis Delacroix bezit historische waarde omdat het een getuige is van de sociaal-demografische verschuiving die de gemeente doormaakte tijdens de belle époque. Onder invloed van Koning Leopold II onderging het voormalige hertogelijk domein van Tervuren en de omgeving een grondige transformatie, met grote implicaties voor de vlakbij gelegen woonkern van Tervuren. De geschiedenis van het burgerhuis Delacroix en haar opdrachtgeefster is representatief voor deze sociaal-demografische ontwikkelingen, waarbij de Brusselse burgerij steeds vaker werd aangetrokken door de landelijke randgemeenten rond de hoofdstad. Hierbij importeerden zij het stedelijke woonmodel naar de landelijke gemeenten, met de smalle kavels en rijwoningen met rijk uitgewerkte straatgevels, een typerende enkelhuisindeling en smalle achterliggende stadstuin. De woning Delacroix is in dit opzicht representatief, maar ook uitzonderlijk gezien de zeer luxueuze interieurinrichting en comfortvoorzieningen. Er werd gebruik gemaakt van dure en fijn afgewerkte materialen, waaronder decoratief uitgewerkte marmeren schouwmantels, wandbespanningen met zijdedamast en gebrandschilderde glas-inloodramen als voorzetbeglazing. Het burgerhuis Delacroix bracht de luxe van de grootstad naar een landelijke gemeente in de rand rond Brussel.

De Mariagrot in cementrustiek bij de woning Delacroix is een gaaf bewaard voorbeeld van dit bijzondere cultuurhistorisch fenomeen. Als private grot is ze eerder uitzonderlijk, maar typologisch is het bouwwerk zeer representatief en bezit het een hoge mate van authenticiteit, zowel wat opstelling, als indeling, vormgeving en materialiteit betreft. Het bouwwerk bestaat uit een Mariagrot met imitatie-waterbron en bijhorende vijver met tuinornamenten, volledig uitgevoerd in cementrustiek. In combinatie met het burgerhuis draagt de Mariagrot bovendien bij tot de ensemblewaarde van het geheel, aangezien zij de veruitwendiging is van de religieuze en politieke overtuiging van de opdrachtgeefster en getuigt van de tijdsgeest waarin deze woning tot stand kwam.

2.6.2. Architecturale waarde

Het burgerhuis Delacroix is een uitzonderlijk gaaf bewaard burgerhuis in een neoclassicistisch geïnspireerde eclectische bouwstijl, opgetrokken in 1908 en ontworpen door architect Maurice Peeters (Ukkel). De woning is bijzonder representatief en illustratief

---

⁴⁴ BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST 2018: *Hogebomendaal 2* [online], [http://www.irismonument.be/nl.Brussel Uitbreiding Zuid.Hogebomendaal.2.html](http://www.irismonument.be/nl.Brussel%20Uitbreiding%20Zuid.Hogebomendaal.2.html) (geraadpleegd op 14 oktober 2018).

voor de wooncultuur van de welgestelde burgerij tijdens de belle époque. Zoals typerend is voor deze periode ging er bijzonder veel aandacht naar de uitwerking van de voorgevel, die de identiteit en sociale status van de bewoner diende te weerspiegelen. Dit blijkt onder meer uit de rijke en artistieke uitwerking van blauwe hardsteen en de inscriptie "M DELA J" (M de la croix) verwijzend naar de bewoonster Maria Delacroix en haar christelijke overtuiging. Deze aandacht voor de geveluitwerking resulteerde vanaf de tweede helft van de 19de eeuw in een zeer eclectische toepassing van de vormentaal van verschillende architectuurstromingen. Daarbij hoorde ook een gevarieerde toepassing van materialen en technieken, die vooral in de voorgevel werden tentoon gespreid. Natuursteen, gevelbepleistering met simili, verzorgd houten schrijnwerk als ook smeedijzeren en koperen detailleringen zorgen hier voor een gevarieerde uitwerking van de gevel. Ook wat betreft opstand en indeling beantwoordt het ontwerp volledig aan de typologie van een 19de-eeuws, vroeg 20ste-eeuws burgerhuis met enkelhuisopstand. De representatieve ruimtes zijn op de benedenverdieping achter elkaar geschikt en lateraal toegankelijk via de gang. Het grondplan wordt bepaald door een strikte ruimtelijke scheiding tussen bewoners en dienstpersoneel, die veruitwendigd wordt in een verschillende uitwerking van de ruimtes en een afzonderlijke circulatie. In het souterrain en de zolderverdieping bevinden zich de dienstruimtes. Daarnaast is de woning illustratief voor het toenemend belang van wooncomfort tijdens de belle époque. De historische comfortvoorzieningen bleven gaaf bewaard, zoals de radiatorkasten met gietijzeren radiatoren en bijkomende gasverwarmingselementen ingewerkt in de marmeren schouwmantels. De woning was voorzien van gasverlichting. Dankzij het systeem van de Amerikaanse pomp, waarbij men vanuit het souterrain water oppompt naar een waterreservoir op de zolderverdieping, beschikte men over toiletten met doorspoelsysteem en stromend water op de verdiepingen. In de eetkamer is een bijzonder vormgegeven uitgewerkte dienstlift bewaard. De aandacht voor woonkwaliteit vertaalt zich ook in de sterke relatie van de woonruimtes met de tuin, die via het terras, het balkon en de wintertuin kan worden beleefd.

Ook de uitwerking van het interieur van het burgerhuis Delacroix is bijzonder typerend qua vormgeving, technieken en materiaalgebruik. Kenmerkend zijn de gebeeldhouwde schouwmantels in diverse marmersoorten. Men maakte gebruik van stucwerk, omlijstingen en houtsnijwerk voor de afwerking van schouwboezems, (tussen)wanden en plafonds. De toepassing van wandbespanningen met zijdedamast is eerder uitzonderlijk. Parketvloeren voor woonvertrekken en mozaïek- of terrazzovloeren voor circulatieruimtes werden courant toegepast. Het decoreren van muren met imitatie-natuursteenbeschilderingen is eveneens typerend, vooral met marmerimitatie. Dienstvertrekken werden sober maar verzorgd aangekleed met eenvoudige marmeren schouwen, kleurrijke en slijtvaste keramische tegelvloeren en eenvoudige detailleringen van schrijnwerk en omlijstingen. Het is uitzonderlijk voor dergelijke burgerwoningen dat ook de eerste verdieping zo'n rijke aankleding kreeg.

2.7. Motivering van het type bescherming

Het burgerhuis Delacroix, en de tuin met waterpartij en Mariagrot in cementrustiek, wordt beschermd als monument. Het Onroerendergoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

Het burgerhuis Delacroix wordt beschermd omwille van de historische en architecturale waarde. De bescherming als monument wordt gemotiveerd door de grote samenhang tussen interieur en exterieur en de gaafheid waarmee beide bewaard bleven. De cultuurgoederen die integrerend deel uitmaken van deze bescherming dragen eveneens bij aan de historische en architecturale waarde, zoals gemotiveerd in de bijlage bij het ministerieel besluit.

2.8. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De afbakening is gebaseerd op de historische kadastrale situatie en begrenzing van het perceel, evenals op de typologisch zeer herkenbare inplanting van een stadswoning met achterliggende tuin op een smal en diep perceel haaks op de straat. De erfgoedwaarden die de bescherming als monument verantwoorden, worden ontleend aan het ensemble van het burgerhuis en de tuin met waterpartij en Mariagrot in cementrustiek.

2.9. Juridische toestand

2.9.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

Het als monument voorgestelde burgerhuis Delacroix is opgenomen in de wetenschappelijke inventaris van het bouwkundig erfgoed (ID: 216914).⁴⁵

2.9.2. Ruimtelijke Ordening:

Origineel gewestplan Leuven: Woongebieden (Datum goedkeuring: 07.04.1977).⁴⁶

BPA Tervuren Centrum (Datum goedkeuring: 09.03.1998).⁴⁷

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat

---

⁴⁵ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Burgerhuis Delacroix* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/216914> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).

⁴⁶ <https://www.geopunt.be/> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).

⁴⁷ Schriftelijke informatie verkregen van de gemeentelijke dienst Omgeving en Wonen van Tervuren op 15 oktober 2018; Zie ook www.tervuren.be (geraadpleegd op 15 oktober 2018).

moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

4.1. Archiefbronnen

Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Kadastrale legger (209), Tervuren, artikel 1689.
Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen Tervuren, afdeling II (Tervuren), 1847/6; 1910/12; 1920/13.

4.2. Literatuur

BRUYNDONCKX A. 2007: Herenhuis Delacroix, *De Horen*, Tervuren, 34/4.
DAVIDTS J.E. 1972 (herdruk 2000): *Tervuren in oude prentkaarten*, s.l.
MATHUES-POLEUNUS H. & E. s.d.: *Lourdes in België*, s.l.
MELLAERTS L. s.d.: *Tervuren door de eeuwen heen*, s.l.
MEYSKENS I. 1999: Wereldtentoonstellingen, kolonies en architectuur: De koloniale afdelingen Brussel-Tervuren 1897 en 1910, *Eigen Schoon en de Brabander*, 82/4-5-6.
S.N. Bouwwerk – Portret, 2014: *Randkrant, Maandblad voor de inwoners van de Vlaamse Rand*, 18/9.
TEMMERMAN C. 1995: De Tervurenlaan, *Brussel, stad van kunst en geschiedenis*, 17, 1-4.

VANDENBREEDEN J. (onder leiding van) 2013: *Architecturale en stedenbouwkundige analyse en waardebeoordeling van het bouwkundig erfgoed van de gemeente Tervuren. Synthetische fase. Deel 2a – Inventarislijst Achterstraat-Lindeboomstraat.*

4.3. Internetbronnen

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *de Robianostraat* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127387> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Kerkstraat* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/106891> (geraadpleegd op 25 september 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Tervuren* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/120576> (geraadpleegd op 25 september 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Heilig Hartbeeld* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/216911> (geraadpleegd op 18 oktober 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Mariapark met Lourdesgrot* [online], <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/300076> (geraadpleegd op 24 september 2018).

BOLLUE K. & FRANTZEN D. 2015: *Waar is Fura* [online], <https://www.stripinfo.be/reeks/strip/277724> *Waar is Fura 1 Waar is Fura* (geraadpleegd op 15 augustus 2018).

BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST 2018: *Hogebomendaal 2* [online], [http://www.irisonument.be/nl.Brussel Uitbreiding Zuid.Hogebomendaal.2.html](http://www.irisonument.be/nl.Brussel%20Uitbreiding%20Zuid.Hogebomendaal.2.html) (geraadpleegd op 14 oktober 2018).

CARTESIUS, *Atlas Cadastral parcellaire de la Belgique, Philippe-Christian Popp, uitgegeven in 1842-1879* [online], www.cartesius.be (geraadpleegd op 14 oktober 2018).

GEMEENTE TERVUREN 2018: *Erfgoedinventaris* [online], <https://www.tervuren.be/gemeente-en-bestuur/over-tervuren/erfgoedinventaris> (geraadpleegd op 1 oktober 2018).

Geoportaal Onroerend Erfgoed, GRB, *Kerkstraat 29, Tervuren* [online], <https://geo.onroenderfgoed.be> (geraadpleegd op 12 oktober 2018).

Geopunt Vlaanderen, *Ferrariskaart (1771-1778)* [online], www.geopunt.be (geraadpleegd op 12 oktober 2018).

<https://lourdesgrotten.com/> (geraadpleegd op 24 september 2018).

<https://www.delcampe.net> (geraadpleegd op 26 juli 2018).

<https://www.geopunt.be/> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).

<https://www.tervuren.be> (geraadpleegd op 15 oktober 2018).

SCHOONEJANS J. 2014: 'Nevenhistories' in verband met het huis Delacroix, *Het Horentje*, 24/4, 10.

VRT NIEUWS 2018: *Léon Delacroix: de "eerste" premier van België*, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/04/05/leon-delacroix/> (geraadpleegd op 5 april 2018).

4.4. Mondelinge en niet uitgegeven bronnen

Bouwdossier burgerhuis Delacroix (1908). Ontwerptekening en plannen door architect Maurice Peeters (Ukkel). Kopie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix op 26 juli 2018.

Ongedateerde foto's van de achtergevel en de Mariagrot in de tuin van het burgerhuis Delacroix. Kopie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix op 26 juli 2018.

Beschermingsdossier: burgerhuis Delacroix, monument

Mondelinge informatie verkregen van de huidige eigenaar van het burgerhuis Delacroix, op 26 juli 2018.

BERGMANS A. 2014: *Criterionota Mariagrotten*, interne nota van het agentschap Onroerend Erfgoed.

Schriftelijke informatie verkregen van de gemeentelijke dienst Omgeving en Wonen van Tervuren op 15 oktober 2018.

Schriftelijke Informatie verkregen van Mario Baeck, tegelexpert, op 2 oktober 2018.

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Cultuurgoederen

De voor bescherming voorgedragen cultuurgoederen zijn in een afzonderlijke bijlage bij het ministerieel besluit opgenomen (bijlage 3). Deze bijlage bevat zowel een oplijsting van de cultuurgoederen, een beschrijving als een motivatie.

5.4. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archiefphoto's, bouwplannen, kadastrmutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.